

שוד הספרים היהודיים בארצות השפלה ע"י הגרמנים

הולנד ובלגיה הצטיינו לא רק בצייריהן וביצירותיהן, אלא גם באמנות הדפוס ובאוספי הספרים שלהן. בעיקר הצטיינה הולנדיה, שאמנות הדפוס היתה מפותחת בה מאד גם בין היהודים. אמשטרדם ידועה היתה כמרכז הדפסה של ספרים עבריים. מובן שעם אמנות הדפוס התפתחו גם הספריות, והרבה אוצרות של ספרים יקרים ודפוסים ראשונים נמצאו אמנם בארונות הספרים של יהודי הגיטו ואמשטרדמי.

בהתחלת המאה, עם התפשטות הטמיעה, ירד ערך הספר העברי, ובתי הדפוס נסגרו בזה אחר זה. יהודי הולנד פנו עורף לספר העברי, והשרידים היקרים נמכרו בכל יום ששי בשוק בפרוטות, ולא תמיד נמצאו להם קונים. הכרתי מוכרי ספרים מווינה ופרשבורג, מלונדון וניו-יורק וורשה, שהיו מתגוררים בחדשי הקיץ — לפני מלחמת העולם הראשונה — באמשטרדם, מקדימים ביום ששי לשוק, בוררים שם מתוך ערמות הספרים, שהוצעו למכירה, דפוסים ראשונים, יקרי מציאות ומשלמים עבורם פרוטות, ואחר כך היו מוכרים אותם לאספנים או לחובבי ספרים במחירים גבוהים. תופעה זו אפשר היה לראות גם בבריסל ובאנטוורפן, בלידן ובגרוננינגן, אלא שלא באותה מידה אשר באמשטרדם. באנטוורפן אפשר היה למצא ספרי תנ"ך בהוצאות שונות, שיצאו לאור ע"י הנזירים הנוצרים בתרגום לטיני, וכן גם ספרי דקדוק עבור הכמרים. דוגמאות מהם נשתיירו במוזיאון של פלנטין באנטוורפן ובמוזיאון הממשלתי בבריסל בנגט ובספרייה של האוניברסיטה הקתולית בלזון.

עם התחלת ההגירה היהודית ממזרח אירופה לבלגיה לפני חמשים שנה, — שהיתה מורכבת ברובה הגדול ממשכילים ויודעי ספר — חלה עליה בערך הספר העברי. דפוסים עבריים אמנם לא הוקמו בבלגיה, גם בתי הוצאות ספרים ראויים לשמם לא קמו. אבל נתרבו אוספי ספרים וחובבים. באמשטרדם הצטיין האספן אליעזר רוזנטל, שספריתו עברה לרשות האוניברסיטה והיא קיימת שם עד היום בשם "ביבליותיקה רוזנטליאנה". גם באנטוורפן נמצאו כמה חובבים, שהתמחו באוסף ספרים מסוג ידוע. (ש"ת בכתב יד, הגדות של פסח). חובב אחד אסף כתיב יד בצרפתית ופלמית ודפוסים עתיקים הנוגעים בדברי ימי ישראל בבלגיה ובצפון צרפת (הזבל, שהשתייך פעם לפלנדריה). אספן אחר עמל כל ימיו לאסוף את החומר, שיש לו שייכות לאגדה הידועה על אודות "היהודי הנצחי". בלי ספק היו עוד חובבים, ששמותיהם לא היו ידועים ברבים. שאלת האמצעים לרכישת כתיב יד לא נחשבה למניעה.

כשפלטו הגרמנים במלחמת העולם השנייה להולנד ובלגיה, שדדו לא רק

את תכשיטיהם של היהודים אלא גם את הספריות שלהם. הם ידעו בדיוק את בעליהן, וכל אוצרות הספרים נאספו על ידי מומחים, הועמסו על מכוניות והובאו לגרמניה. רק ספריתו של רוזנטל נמצאה בשלמותה בגרמניה אחרי השחרור והוחזרה לאוניברסיטת אמשטרדם. גורל הספריות היהודיות בבריסל ובאנטוורפן לא נודע עד היום. במקרה נמצא על ידי רב צבאי של חילות ארצות הברית, כחדשיים אחרי השחרור, מחסן ענקי של ספרים עבריים בבית חרושת לגיר. בעל בית החרושת קנה אותם כדי להכין מהם גיר אריזה וכרטון. במשך שנות המלחמה הפך בית חרושת זה רבבות ורבבות של ספרים עבריים, שנקנו בפרוטות, לגיר. בחדשי הקיץ של שנת 1945 נמכרו בשוקי בריסל ואנטוורפן (תושבי אמשטרדם התשמשו בספריהם של היהודים לחמם את בתיהם במשך שנתים) ספרים עבריים, שנגזלו מבתי היהודים, מבלי שהמשטרה התרימה אותם.

כשנתים לפני פרוץ המלחמה דברתי על לבו של אספן אחד, שיעביר את אוצרו לספרייה הלאומית בירושלים. דברי לא מצאו תד בלבן. גורלו היה כגורל ספריו; שניהם הושמדו. כעת נתרוקנו ארצות השפלה מיהודיהן וגם מספריהן.